

OČISTA NA SLOVENSKU PO FEBRUÁRI 1948 A ČINNOSŤ AKČNÝCH VÝBOROV VO SVETLE DOBOVEJ TLAČE¹

Tomáš Černák

ČERNÁK, Tomáš: The Purges in Slovakia after February 1948 and the activities of the action committees in the contemporary press. *Historické štúdie*, 48, 2014, pp. 241 – 255. The action committees were instrumental in the coercive mechanism used by the Communist Party during the governmental crisis. They demonstrated „the will of the people“, issued public decrees condemning the leadership of those political parties whose ministers resigned, and passed resolutions to support communist demands. The author endeavours in this paper to clarify their initial actions by discussing the contemporary press, which on its pages brought forward information about the action committees' inception and activities.

Action committees. National front. Press. Communist party. Higher Education.

Cieľom predkladaného príspevku je sústrediť pozornosť na priamy nástroj pofebruárových politických čistiek – akčných výborov Národného frontu – z pohľadu dobovej tlače, komunistickej i nekomunistickej. Dobová tlač predstavuje bohatý zdroj informácií, ktoré sa často v archívnych materiáloch nevyskytujú, resp. historikovi môže pomôcť dotvoriť si reálny obraz o danej historickej skutočnosti. Pri skúmaní prvej etapy očisty na Slovensku (z časového hľadiska sa budeme pohybovať od prelomu mesiacov február a marec až do začiatku apríla 1948) sme preto využili okrem archívnych fondov ústredný tlačový orgán Komunistickej strany Slovenska (KSS) denník *Pravda*, orgán slovenských odborov *Práca*, ďalej ústredný orgán Strany slobody *Sloboda*, denník *Lud*, ktorý vychádzal pod hlavičkou Strany slovenskej obrody (SSO), denník *Národná obroda* a časopis slovenských vysokoškolákov *Borba*. Uvedomujeme si, že ide o selektívny výber, avšak stanovený rozsah príspevku nám neumožnil zaradiť ďalšie periodiká.

Februárové udalosti v roku 1948 a s nimi spojené nastolenie totalitného komunistického režimu v povojnovej ČSR predstavujú dôležitý medzník našich dejín. Začala sa ním vyše štyridsaťročná historická etapa vlády jednej strany – Komunistickej strany Československa (KSC). Za začiatok komunistického režimu sa všeobecne považuje 25. február 1948, keď prezident republiky Edvard Beneš pod tlakom KSC prijal de-

¹ Štúdiá bola vypracovaná v Historickom ústave SAV v rámci projektu VEGA 2/0103/13 Mechanizmus fungovania komunistického režimu na Slovensku v rokoch 1948 – 1989.

misii nekomunistických ministrov a na ich miesta vymenoval ministrov navrhnutých Klementom Gottwaldom. Na prvý pohľad išlo o rekonštrukciu a doplnenie vlády, avšak týmto aktom komunisti reálne prevzali moc v krajine do svojich rúk. Získaná moc však potrebovali stabilizovať, čo znamenalo aj eliminovanie skutočných alebo len potenciálnych odporcov. V tomto procese komunistom pomohlo i to, že občianske politické strany neboli na konfrontáciu pripravené a veľmi rýchlo v mocenskom zápase kapitulovali.

Súbežne s februárovými udalosťami sa začali realizovať čistky, ktoré riadili akčné výbory Národného frontu (NF). Tie komunisti organizovali ihneď po vypuknutí vládnej krízy a tvorili dôležitú súčasť ich nástupu k moci. Akčné výbory nerobili očistu iba v politických a verejných orgánoch, ale dotkli sa aj hospodárskeho, kultúrneho alebo športového života. Výzva na zakladanie akčných výborov vyšla z Prahy, presnejšie z úst Klementa Gottwalda, ktorý na manifestácii 21. februára 1948 vyzval občanov: „*Tvorte vo všetkých závodoch a vo svojich obciach, okresoch a krajoch akčné výbory Národného frontu z úprimných predstaviteľov robotníctva i ostatných pracujúcich vrstiev, z demokratických a pokrokových predstaviteľov všetkých strán i celonárodných organizácií.*“² Po tejto výzve sa výbory rýchlo zakladali po celej republike. Pôsobili od najvyšších orgánov až po miestne, boli pod kontrolou KSC a nemali žiadnu oporu v zákone.³ Prvé akčné výbory začali vznikať len zopár hodín po Gottwaldovej výzve. Otázka je, či komunisti kalkulovali s vytváraním akčných výborov už pred februárovou krízou ako jednou z možností v boji o moc, alebo išlo o spontánne rozhodnutie bezprostredne po podaní demisie nekomunistickými ministrami 20. februára 1948. Historik Michal Barnovský sa vo svojom výskume prikláňal k druhej možnosti.⁴ Zároveň však treba poznamenať, že akčné výbory vznikali aj krátko po skončení druhej svetovej vojny v rámci revolučnej vlny. Tieto orgány síce čoskoro zanikli, ale činnosť akčných výborov z februára 1948 ich krátke pôsobenie nápadne pripomínala.⁵ Možno sa preto domnievať, že KSC mala podobné orgány v zálohe ako jednu z možností, ale myšlienka na ich reálne a plnohodnotné využitie skutočne pochádza z obdobia po vypuknutí vládnej krízy.

Spôčiatku prevzala iniciatívu pri vytváraní akčných výborov Ústredná rada odborov (ÚRO), ktorá však bola plne pod kontrolou KSC. Odborári zvolali na 23. februára 1948 do pražského Obecného domu poradu, na ktorej sa ustanovil prípravný výbor na vytvorenie Ústredného akčného výboru Národného frontu (ÚAV NF). Ten oficiálne vznikol 25. februára, za jeho predsedu bol zvolený Antonín Zápotocký a za generálne-

² *Pravda*, 29. č. 46, 24. 2. 1948, s. 2.

³ Činnosť akčných výborov NF bola dodatočne legalizovaná zákonom č. 213/1948 Zb. z. zo dňa 21. 7. 1948.

⁴ BARNOVSKÝ, Michal. Akčné výbory – nástroj nastolenia mocenského monopolu a pofebruárovej očisty 1948. In: PODOLEC Ondrej (zost.). *Február 1948 a Slovensko*. Bratislava: ÚPN 2008, s. 440.

⁵ Akčný výbor pôsobil v júli 1945 napríklad aj v českom futbalovom klube AC Sparta, v ktorom vylúčil viacero právoplatne zvolených funkcionárov. Pozri: ČERNÁK, Tomáš. Futbal a politika v ČSR počas roka 1948 na príklade futbalových klubov AC Sparta a ŠK Bratislava. In: HRADECKÝ, Tomáš – HORÁK, Pavel. *České, slovenské a československé dejiny 20. století VII*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta 2012, s. 118.

ho tajomníka Alexej Čepička, obaja komunisti. V tomto čase však už pôsobili stovky akčných výborov po celej republike a ÚAV NF mal byť ich strešnou organizáciou. Na Slovensku bola situácia podobná ako v českých krajinách a akčné výbory sa tu začali konštituovať približne v rovnakom čase.

Predseda KSS Viliam Široký na vytváranie akčných výborov NF vyzval 21. februára 1948 vo večerných hodinách na zhromaždení v bratislavskej Redute, teda len zopár hodín po pražskom Gottwaldovom prejave. „*Nositelmi jednoty demokratických a pokrokových síl majú byť akčné výbory Národného frontu. Pristúpme k ich tvoreniu v obciach, okresoch i celoslovenskom meradle. Utvárajme ich zo skutočne demokratických predstaviteľov všetkých politických strán a celonárodných organizácií ... Treba utužiť zväzok všetkých vrstiev pracujúceho ľudu vytvorením akčných výborov NF v obciach, okresoch i v celoslovenskom merítku.*“⁶ Zopár okresných AV vzniklo už krátko po Širokého prejave (napríklad vo Zvolene a v Banskej Bystrici), ale masovo sa začali ustanovovať až 22. februára a v nasledujúcich dňoch. V akčných výboroch mali mať prevahu členovia komunistickej strany (alebo aspoň sympatizanti) a utvárali sa z ich iniciatívy.

Orgán KSS *Pravda* začal prinášať informácie o vzniku akčných výborov po celom Slovensku od utorka 24. februára 1948. Nešlo o žiadne veľké články, redaktori skôr stručne podávali informácie z jednotlivých miest a obcí. Prinášali správy o „*početne navštívených verejných zhromaždeniach*“ a konštituovaní sa miestnych a okresných akčných výborov, pričom nezabudli zdôrazniť, že sú v nich zastúpení „*členovia všetkých strán, oddaní ľudu a ľudovej demokracii ako aj predstavitelia všetkých celonárodných organizácií*“.⁷ Potom nasledoval zoznam obcí, v ktorých sa vytvorili akčné výbory a zdôrazňovali sa najmä tie, kde do akčných výborov vstúpili členovia Demokratickej strany (DS). Tých uvádzali aj menovite. Redaktori *Pravdy* sa totiž snažili zvýrazniť celonárodný charakter týchto samozvaných orgánov a vždy zdôrazňovali, že sa v nich nachádzajú i zástupcovia nekomunistických strán a rôznych spoločenských organizácií. Týmto spôsobom opisovali vznik akčných výborov v Bratislave, Banskej Štiavnici, Kremnici, Modrom Kameni alebo v Bánovciach nad Bebravou.⁸

Pravda dokonca na svojich stránkach priniesla časť prejavu člena rady Mestského národného výboru (MsNV) za DS v Prešove Štefana Dudáša ktorý povedal: „*Som rozhodne proti každému z hociktorej strany, ktorý podryva korene našej republiky. Som za to, aby bola utvorená nová vláda na čele s Gottwaldom, ktorú budú tvoriť členovia všetkých strán, avšak takí, ktorí sa usilujú o rozkvet republiky a ju nepodryvajú. Som za ľudovú demokraciu, za prezidenta Beneša a za predsedu vlády Gottwalda.*“⁹

⁶ Slovenský národný archív MV SR (ďalej len SNA), fond (ďalej len f.) ÚV KSS – Predsedníctvo, škatuľa číslo (ďalej len šk. č.) 789, Mimoriadne zasadanie PÚV KSS zo dňa 21. 2. 1948.

⁷ *Pravda*, 29, č. 46, 24. 2. 1948, s. 1. *Pravda* priniesla na svojich stránkach aj zopár hesiel, ktoré sa na verejných zhromaždeniach organizovaných akčnými výbormi prevoľávali. Z nich je pozoruhodné najmä heslo „*Gottwald, Ďuriš, Široký – nech nám žijú naveky*“, ktoré bolo neskôr modifikované na známejšie „*Stalin, Gottwald, Široký – nech nám žijú naveky*“.

⁸ Pozri napr. *Pravda*, 29, č. 47, 25. 2. 1948, s. 2.

⁹ Tamže.

Následne bola uverejnená informácia o vystúpení zástupcu Strany slobody a správy o vzniku ďalších akčných výborov v jednotlivých slovenských regiónoch. Orgán Strany slobody *Sloboda* však ešte 26. februára priniesol správu, podľa ktorej strana nebude vysielat' svojich zástupcov do akčných výborov.¹⁰ Upriamenie pozornosti na funkcionárov nekomunistických strán malo jednoznačne propagandistický charakter s cieľom vytvorit' akúsi dôveru k akčným výborom, posilnit' ich autoritu a týmto spôsobom zabezpečiť rešpektovanie ich rozhodnutí zo strany obyvateľstva. Podobným spôsobom ako *Pravda* prinášala informácie i *Národná obroda*, ktorá sa oficiálne titulovala ako „nezávislý denník“, avšak bola pod kontrolou komunistov. Jej šéfredaktorom bol totiž povereník školstva a osvety Ladislav Novomeský. Z článkov v *Národnej obrode* bolo hneď od začiatku februárovej krízy zrejme, na akej strane denník stojí. Redaktori *Národnej obrody* taktiež menovite poukazovali na členov DS, ktorí sa stali členmi akčných výborov. Dokonca informovali o značnej aktivite žien, ktoré sa vo veľkej miere mali hlásiť do novovznikajúcich akčných výborov.¹¹ Neobišli ani účasť kňazov, či už rímskokatolíckych, gréckokatolíckych, alebo evanjelických.

V prvých dňoch vznikali AF NF na miestnej i okresnej úrovni živelne a možno povedať, že rozhodovali podľa vlastného uváženia. V mnohých prípadoch si jednotliví funkcionári pod plášťom očisty vybavovali staré účty so svojimi protivníkmi. Český historik Jaroslav Mlýnský vo svojej práci o akčných výboroch, ktorá vyšla koncom 70. rokov, otvorene napísal, že akčné výbory sa na istý čas stali najvyššími orgánmi politického rozhodovania v okruhu svojej pôsobnosti.¹² Uviedol, že rozhodovali na základe revolučného práva.¹³ V praxi to znamenalo, že komunisti ovládajúci akčný výbor mohli odstrániť z verejného života v okruhu svojej pôsobnosti v podstate každého. Takýto revolučný postup však nebol ideálny pre vedenie komunistickej strany, ktoré sa obávalo prílišnej revolučnosti. Preto bola dôležitá nevyhnutnosť koordinovať činnosť akčných výborov a dať im jasné smernice. V českých krajinách začal plniť túto funkciu ÚAV NF, a tak logicky musela aj na Slovensku vzniknúť jeho prevodová páka.

Dňa 25. februára 1948 sa v Bratislave konala ustanovujúca schôdza prípravného Akčného výboru Slovenského národného frontu (AV SNF), ktorú otvoril predseda KSS V. Široký. Práve tento ústredný AV SNF sa mal stať oficiálnym orgánom akčných výborov pôsobiacich na Slovensku. Na schôdzi sa okrem predstaviteľov KSS zúčastnili aj funkcionári ďalších politických strán (Strana slobody, opozičné skupiny v rámci DS, Čs. sociálna demokracia na Slovensku), ako aj zástupcovia rôznych celonárodných organizácií, ktoré však boli v podstate pod kontrolou KSS.¹⁴ Prítomní hovorili najmä o doznievajúcej vládnej kríze a práve vymenovanej novej Gottwaldovej vláde, pričom Široký vo svojom prejave okrem iného zdôraznil, že prípravný Akčný výbor SNF má

¹⁰ *Sloboda*, 3, č. 42, 26.2. 1948, s. 2.

¹¹ *Národná obroda*, 4, č. 47, 26. 2. 1948, s. 5.

¹² MLÝNSKÝ, Jaroslav. *Únor 1948 a akční výbory Národní fronty*. Praha : Academia 1978, s. 8.

¹³ Tamže, s. 41.

¹⁴ Išlo o zástupcov Slovenskej odborovej rady, Jednotného zväzu slovenských roľníkov, Zväzu vojakov SNP, Zväzu slovenských partizánov, Zväzu protifašistických väzňov, Združenia zahraničných vojakov, Zväzu slovenskej mládeže a Zväzu slovenských žien.

byť vrcholným orgánom všetkých akčných výborov tvoriacich sa v obciach i okresoch celého Slovenska ako „*zväzok robotníkov, roľníkov, živnostníkov a pracujúcej inteligencie*“¹⁵. Na schôdzi sa zúčastnili aj predstavitelia tzv. opozičných skupín v DS, resp. tí funkcionári, ktorí už predtým viac či menej spolupracovali s komunistami. Za tieto skupiny sa vyslovil Jozef Lukačovič, ktorý prítomným oznámil, že „*vstupom reprezentantov týchto skupín, a to jeho, pplk. Milana Poláka a poslanca Mjartana, chce dokumentovať vernosť tých demokratov, ktorí nezradili ideál NF, Košického programu a Gottwaldovej vlády*“¹⁶. Ďalej zástupcovia ostatných politických strán i organizácií vyjadrili svoju plnú podporu novej vláde, avšak s výnimkou generálneho tajomníka Strany slobody Jozefa Brúhu, ktorý oznámil, že jeho strana zatiaľ nezaujala stanovisko „*k súčasnej politickej situácii, menovite tiež nezaujala stanovisko k spolupráci s novým NF*“¹⁷. Strana slobody sprvu odmietala i činnosť akčných výborov, čo bolo verejne prezentované aj na stránkach jej tlačového orgánu, „*Strana slobody odmieta účasť na akčných výboroch, lebo ich pokladá za nepotrebné v našom politickom systéme*“¹⁸. Viliam Široký i predseda Zboru povereníkov (ZP) Gustáv Husák vážavé stanovisko Strany slobody veľmi ostro kritizovali a dôrazne žiadali, aby sa strana jasne vyslovila, či „*chce robiť vo vlastnej strane také opatrenia, aby jej spolupráca v NF bola umožnená, alebo či chce zotrvať na stanovisku opozičnom*“¹⁹. Strana slobody dostala od komunistov ultimátum a jej zástupcovia neboli pre nejasné stanovisko delegovaní do prípravného AV SNF. To poverilo predsedu ZP rokovať o zostavení nového ZP nielen s politickými stranami, ale aj so spoločenskými organizáciami. Na návrh generálneho tajomníka ÚV KSS Štefana Bašťovanského bolo okrem prípravného Akčného výboru SNF zvolené aj sedemčlenné Predsedníctvo Akčného výboru SNF pod vedením V. Širokého.

Ústredný denník KSS *Pravda* informoval o ustanovujúcej schôdzi prípravného AV SNF iba krátkou správou na druhej strane, keďže redaktori sa prioritne venovali novej Gottwaldovej vláde, ktorú prezident Beneš vymenoval 25. februára 1948. Napriek tomu je krátka správa v *Pravde* o prvom zasadaní AV SNF cenná, keďže v nej možno nájsť menoslov všetkých zúčastnených, ako aj informáciu, že „*člen SNR za DS Koval bol zo zasadnutia vykázaný ako člen rozvratnej opozičnej skupiny*“²⁰. Je zaujímavé, že údaj o vykázaní poslanca Jána Koval'a sa v zápisnici zo zasadnutia nenachádza a jeho meno nie je ani v menoslove prítomných.²¹ Podstatne rozsiahlejšiu správu o prvom zasadaní prípravného AV SNF priniesla *Pravda* až v sobotu 29. februára 1948 a hneď na titulnej strane pod názvom *Súdr: Vilo Široký na čele Akčného výboru slovenského NF*.²² A v spodnej časti titulnej strany sa nachádzal veľavravný slogan *Miesto statočných*

¹⁵ SNA, f. ÚAV SNF, šk. č. 4. Zasadanie Prípravného akčného výboru SNF zo dňa 25. 2. 1948.

¹⁶ Tamže.

¹⁷ Tamže.

¹⁸ *Sloboda*, 3, č. 41, 25. 2. 1948, s. 1.

¹⁹ SNA, f. ÚAV SNF, šk. č. 4. Zasadanie Prípravného akčného výboru SNF zo dňa 25. 2. 1948.

²⁰ *Pravda*, 29, č. 48, 27. 2. 1948, s. 2.

²¹ SNA, f. ÚAV SNF, šk. č. 4. Zasadanie prípravného Akčného výboru SNF zo dňa 25. 2. 1948.

²² *Pravda*, 29, č. 49, 28. 2. 1948, s. 1.

Slovákov je v KSS, čo znamenalo začiatok masového náboru do komunistickej strany a lákanie členov nekomunistických strán do svojich radov.

Strana slobody vyslovila podporu novej Gottwaldovej vláde 26. februára (teda po skončení krízy), pričom sa zaručila za spoluprácu s obrodenným NF a vyzvala svojich členov, aby vstupovali do akčných výborov.²³ Prípravný Akčný výbor SNF toto vyhlásenie vzal na svojom druhom zasadaní 28. februára „*s poďakovaním na vedomie*“²⁴. Následne podal predseda ZP Gustáv Husák správu o rokovaniach o doplnení ZP po odvolaných povereníkoch za DS, ktoré viedol so zástupcami strán a celonárodných organizácií. Miesta v budúcom ZP si nárokovali odbory a odbojové zložky, ktoré ich aj dostali (predseda Slovenskej odborovej rady František Zupka prevzal poverenie sociálnej starostlivosti a Július Viktory ako zástupca odbojových zložiek poverenie spravodlivosti). Karol Šmidke, ktorý sa po demisii Jozefa Lettricha (odstúpil na výzvu akčného výboru DS) stal predsedom Slovenskej národnej rady (SNR), referoval na zasadaní o prebiehajúcej očiste v SNR, kde tamojší akčný výbor pozbavil mandátu nepohodlných poslancov (vrátane poslanca za KSS Viliama Žingora). Súčasne sa vytvoril akčný výbor členov SNR pod vedením Ivana Horvátha, člena KSS a podpredsedu SNR (v tomto akčnom výbore mali zastúpenie okrem politických strán aj odbojové zložky, ktoré zastupoval Anton Rašla). Oficiálne mal výbor „*preskúmať činnosť a politickú únosnosť ďalších členov SNR*“, čo však v praxi znamenalo čistky na pôde Národnej rady. Len do 28. februára 1948 bolo pozbavených mandátu 21 poslancov za DS.²⁵ Mandátu ich zbavil akčný výbor DS a rovnako postupovali aj akčné výbory vo zvyšných nekomunistických stranách. Poslancov SNR, na rozdiel od poslancov Ústavodarného národného zhromaždenia (ÚNZ), mohli priamo odvolávať politické strany, resp. v tomto prípade ich akčné výbory. Akčný výbor SNR tak do tohto procesu v podstate ani nezasahoval. Okrem neho sa však 26. februára utvoril aj akčný výbor zamestnancov Úradu Predsedníctva SNR.²⁶ Ten sa sústredil skôr na preverovanie radových zamestnancov pôsobiacich v rámci SNR.

Na druhom zasadaní prípravného Akčného výboru SNF sa nastolila aj otázka (z úst zástupcu odborov), akým spôsobom sa bude pristupovať k funkcionárom, ktorí boli v dôsledku očisty odstránení z politického a verejného života. Komunisti a ich stúpenci v spoločenských organizáciách sa totiž obávali, aby títo ľudia nezačali po určitom čase znovu prevádzať „reakčnú“ politiku v niektorej strane. Zástupca jednej z opozičných skupín v DS Milan Polák navrhol zostaviť zoznam politikov, ktorým „*by sa mal návrat do politického života zabrániť*“²⁷. Predsedníctvo prípravného AV SNF záverom zasadnutia skutočne uložilo politickým stranám i všetkým zložkám SNF vypracovať a predložiť zoznam vylúčených osôb. Predsedníctvo sa malo potom vysloviť, kto bude z politického života vylúčený trvalo a kto iba dočasne.

²³ Denník *Sloboda* publikoval vyhlásenie širšieho predsedníctva Strany slobody k novej vláde Klementa Gottwalda dňa 29. 2. 1948.

²⁴ SNA, f. ÚAV SNF, šk. č. 4. Zasadanie prípravného Akčného výboru SNF zo dňa 28. 2. 1948.

²⁵ *Pravda*, 29, č. 50, 29. 2. 1948, s. 2.

²⁶ SNA, f. Úrad predsedníctva SNR, šk. č. 89. Zápisnica zo dňa 26. 2. 1948, s. 2.

²⁷ SNA, f. ÚAV SNF, šk. č. 4. Zasadanie Prípravného akčného výboru SNF zo dňa 28. 2. 1948.

V týchto dňoch venovala komunistická tlač veľkú pozornosť hromadným prestupom členstva DS do KSS, ako aj opozičným skupinám v rámci DS. Informácie tohto druhu sa zväčša dostávali aj na titulnú stranu *Pravdy*. Tak to bolo i v prípade správy o vzniku akčného výboru v DS. Redaktori *Pravdy* začali funkcionárov DS ochotných spolupracovať s komunistami nazývať poctivými alebo pokrokovými a novinové správy prezentovali v tom zmysle, akoby sa všetci členovia (alebo aspoň výrazná väčšina) postavili proti „rozvratnej politike vedenia DS“²⁸. Novinová kampaň voči DS a jej vedeniu bola na Slovensku skutočne silná a veľký priestor v nej dostávali opozičné skupiny okolo M. Poláka či Jozefa Kyselého, ktorý dokonca vystúpil s výzvou na podporu vlády Klementa Gottwalda v československom rozhlase. Dňa 27. februára 1948 uverejnila *Pravda* článok *Demokratická strana je dnes v troskách*, čo bol vlastne čiastočný prepis Kyselého reči v rozhlase.²⁹ V nej zvlášť apeloval najmä na katolíkov, ktorí na Slovensku tvorili väčšinu obyvateľstva.³⁰

V tomto období bola DS skutočne v troskách. Funkcionári kolaborujúci s komunistami sa rozhodli urobiť za činnosťou DS hrubú čiaru a 8. marca 1948 podali na schôdzi Ústredného akčného výboru SNF žiadosť na premenovanie DS na Stranu slovenskej obrody (SSO). Rovnako požiadali, aby sa ich nový ústredný orgán nazýval *Lud*, namiesto bývalého *Času*. Ústredný akčný výbor SNF s touto žiadosťou ústami V. Širokého súhlasil.³¹ Predsedom SSO sa následne stal Ján Šefčík a úradujúcim predsedom M. Polák. Z verejného života sa tiež vo veľkom odstraňovali „nespoľahliví“ členovia bývalej DS. Tak napríklad na povereníctva predtým ovládané funkcionárami DS boli pridelené z rozhodnutia Predsedníctva ÚV KSS „spoľahlivé kádre“, čím sa, samozrejme, myslelo na členov KSS.³² Všetky body, ktoré sa 8. marca 1948 prerokovali na zasadnutí Ústredného akčného výboru SNF, priniesla *Pravda* na prvých dvoch stranách, pričom na titulnej strane nechýbala fotografia V. Širokého. Redaktori venovali opätovne veľkú pozornosť daniu vnútri DS, resp. už SSO a prinášali vyhlásenia jej vedúcich funkcionárov, ktorí jeden po druhom odsudzovali politiku vedenia bývalej DS, ktorá „odporovala slovenským národným a československým štátnym záujmom“.³³

Nový orgán SSO denník *Lud* prvýkrát vyšiel až na Veľkú noc 1948. Jeho články sa logicky niesli v duchu nových pomerov. Keďže prvé číslo vyšlo až na prelome marca a apríla 1948, vznik a prvotné pôsobenie akčných výborov už na svojich stránkach nereflektoval. Až začiatkom apríla priniesol *Lud* nové smernice pre ďalšie pôsobenie akčných výborov. Tak napríklad 3. apríla 1948 publikoval pokyny Ústredného akčného

²⁸ *Pravda*, 29, č. 48, 27. 2. 1948, s. 2.

²⁹ Tamže.

³⁰ Postava J. Kyselého sa javí v tomto smere zaujímavou, pretože na jeseň 1947 bol orgánmi Povereníctva vnútra zatknutý pre podozrenie z protištátnej činnosti. Vo väzení sa pravdepodobne zaviazal na spoluprácu s komunistami. Ešte pred februárovými udalosťami ho z DS vylúčili vinou aktivít na založení novej katolíckej strany. Kyselý sa potom podieľal na zániku DS a aj v ďalších rokoch spolupracoval s komunistami.

³¹ SNA, f. ÚAV SNF, šk. č. 4. Zápisnica zo dňa 8. 3. 1948 – Uznesenia, s. 4.

³² SNA, f. ÚV KSS – Predsedníctvo, šk. č. 789, Zasadanie PÚV KSS zo dňa 1. 3. 1948.

³³ *Pravda*, 29, č. 58, 10. 3. 1948, s. 1–2.

výboru SNF, ktoré osoby a na základe akých kritérií majú byť vyradené z verejného života. Podtitulok článku hlásal, že „*len pre samotnú príslušnosť k politickej strane, k náboženstvu a oprávnenú kritiku nikoho stíhať nebudú*“³⁴. Inak prinášal bežné domáce i zahraničné správy optikou novovytvárajúceho sa režimu. Prvým šéfredaktorom denníka *Lud* sa stal Roman Kaliský.

V Československej sociálnej demokracii na Slovensku sa akčný výbor neutvoril, ale jeho funkciu plnila tzv. osobná komisia. Vedúci funkcionári KSS sa zhodli, že sociálna demokracia rozhodne nemá byť masovou stranou, je potrebné podlamovať jej vplyv a to hlavne v závodoch. Z tohto dôvodu sa uskutočnila osobitná porada predsedov základných organizácií KSS z tých pracovísk, kde sa nachádzali aj organizácie sociálnych demokratov. Komunisti sa ich pokúšali prostredníctvom náborovej akcie prilákať do svojich radov a mali záujem predovšetkým o robotníkov. Dokonca si z rozhodnutia Predsedníctva ÚV KSS zostavili spoľahlivý prehľad o členoch sociálnej demokracie na Slovensku.³⁵ KSS nemala záujem o to, aby sa členská základňa sociálnej demokracie rozrastala. Komunistom nakoniec uľahčili situáciu sami sociálni demokrati, ktorí už nedokázali čeliť tlaku KSČ. Vedenie sociálnej demokracie na Slovensku totiž vydalo pod vplyvom pražského ústredia strany 14. apríla 1948 výzvu pre svojich členov, aby individuálne vstupovali do KSS, a zároveň ich informovalo o rozpustení miestnych straníckych organizácií.³⁶

Akčný výbor vznikol, samozrejme, aj v Strane slobody, na čele ktorej formálne stál Vavro Šrobár. Strane slobody však zostalo ešte bezvýznamnejšie postavenie (nemala zastúpenie v deviatom ZP) než SSO. Na schôdzi Ústredného akčného výboru SNF padlo 8. marca 1948 obvinenie, že do Strany slobody vstupujú kompromitovaní členovia DS a na jej pôde ďalej vyvíjajú rozvratnú činnosť (prípady sa vraj vyskytli predovšetkým na strednom Slovensku). Oblastné a okresné akčné výbory SNF preto dostali príkaz okamžite preveriť zloženie orgánov Strany slobody a „*postarať sa o to, aby kompromitované osoby boli z týchto orgánov odstránené*“³⁷. Strane slobody výrazne poškodilo, že viacerí jej členovia emigrovali do zahraničia vrátane predsedu Pavla Blahu. Strana teda nevyvíjala takmer žiadnu činnosť, pretože v podstate disponovala iba vlastným sekretariátom a nemala žiadne iné orgány. Orgán strany *Sloboda* na začiatku februárovej krízy prinášal opatrné stanoviská a ako už bolo povedané, staval sa aj proti vytváraniu akčných výborov. Avšak po 26. februári, keď sa strana prihlásila k programu Gottwaldovej vlády, sa *Sloboda* snažila ísť v línii nových pomerov. Prinášala stručné informácie o vznikajúcich akčných výboroch po celom Slovensku, o ich úlohách a poslaní, o prebiehajúcej očiste či o trestných stíhaniach bývalých funkcionárov.

³⁴ *Lud*, 1, Veľká noc 1948, č. 2, s. 1.

³⁵ SNA, f. ÚV KSS – Predsedníctvo, šk. č. 789, Zasadanie PÚV KSS zo dňa 16. 3. 1948.

³⁶ ŠUTAJ, Štefan. *Občianske politické strany na Slovensku v rokoch 1945-1948*. Bratislava : Veda 1999, s. 281. K problematike nekomunistických politických strán ďalej pozri: SYRNÝ, Marek. *Slovenská demokracia 1944 – 1948*. Banská Bystrica : Múzeum SNP 2010; PEŠEK, Jan. *Strana slobody. In Politické strany. Vývoj politických strán a hnutí v českých zemích a Českoslovesku 1861-2004*. II. díl. Období 1938 – 2004. Brno : Doplněk 2005, s. 1307 – 1318 a PEŠEK, Jan. *Strana slovenskej obrody*. In Tamže, s. 1 319 – 1 339,

³⁷ SNA, f. ÚAV SNF, šk. č. 4. Zasadanie ÚAV SNF zo dňa 8. 3. 1948.

nárov DS. Strana slobody a jej tlačový orgán jednoducho akceptovali daný stav a plne sa podrobili novým pomerom. Inú možnosť Strana slobody ani nemala, ak nechcela zaniknúť. Aj tak sa však stalo jej pôsobenie na Slovensku iba symbolickým.

Dňa 8. marca 1948 Ústredný akčný výbor SNF na svojom zasadaní schválil aj smernice pre činnosť akčných výborov a prijal *Ohlas k slovenskému ľudu*. Oba návrhy boli dielom komunistov a nekomunistickí členovia Ústredného akčného výboru SNF ich disciplinovane prijali. Vzniklo aj vedenie Ústredného akčného výboru SNF, ktoré tvorili výhradne členovia KSS. Predsedom zostal naďalej V. Široký, podpredsedom sa stal Štefan Bašťovanský (generálny tajomník KSS), druhým podpredsedom F. Zupka (predseda SOR) a generálnym tajomníkom Ladislav Holdoš (tajomník KSS).

Na zasadaní sa tiež dohodlo, že Ústredný akčný výbor SNF bude mať v celoštátnom ÚAV približne tretinové zastúpenie a v jeho predsedníctve budú sedieť piati zástupcovia zo Slovenska (Viliam Široký, Július Ďuriš, Ján Šefčík, Vavro Šrobár a Jozef Valo). Dňa 12. apríla 1948 boli ešte zvolení do funkcie podpredsedov M. Polák, V. Šrobár a J. Forint (namiesto F. Zupku) a okrem nich boli do ÚAV SNF prijatí aj zástupcovia Matice slovenskej, Spolku sv. Vojtecha, Ukrajinskej národnej rady, telovýchovy či kultúrnych pracovníkov.

Akčné výbory mali v tomto období skutočne pevnú pozíciu a veľkú moc. Ako sme už povedali, vznikali prakticky všade, okrem odborov, ktoré komunisti spoľahlivo ovládali. Boli to preto práve odbory, ktoré usmerňovali očistu v jednotlivých závodoch. Dňa 11. marca 1948 priniesol ústredný orgán odborov *Práca* správu, v ktorej informoval o pravidlách, podľa ktorých treba očistu v závodoch viesť. Týkalo sa to predovšetkým už spomínaného vybavovania si osobných účtov. „*Pri posudzovaní nespoľahlivosti treba vylúčiť osobné dôvody a zámery a očistnú akciu neslobodno zneužívať na vyrovnávanie si osobných účtov. Obyčajne členstvo v niektorej politickej strane nie je dôvodom na pozbavenie miesta, ak zamestnanec osvedčil kladný pomer k ľudovodemokratickému režimu a odborovému hnutiu.*“³⁸ V správe sa tiež uvádzalo, že ÚRO berie všetky opatrenia vykonané odborovými organizáciami v závodoch na vedomie, avšak vyhradzuje si právo tieto rozhodnutia prekontrolovať. Dokonca táto správa vyšla s veľkým titulkom „*Očistu v závodoch musí potvrdiť ÚRO*“³⁹.

Podobne ako pri závodoch sa akčné výbory nevytvorili ani v armáde a Zbore národnej bezpečnosti, avšak ich očistu zabezpečovali okresné akčné výbory. Z bezpečnosti i armády tak boli odstránení príslušníci, ktorí stáli voči komunistom v opozícii, prípadne voči nim panovala z politického hľadiska nedôvera. Akčné výbory alebo správne komisie nimi vymenované okrem toho preberali vedenia miest i okresov, čo v praxi znamenalo odstránenie právoplatne vymenovaných predstaviteľov štátnej samosprávy z funkcií a ich nahradenie komunistami, resp. komunistickej strane oddanými ľuďmi. Vznikali tak trenice a spory medzi akčnými výbormi a národnými výbormi, ktoré sa snažili brániť zasahovaniu do svojich kompetencií. Spory vznikali aj v prípade, ak bol národný výbor zložený z komunistov. Akčné výbory sa ustanovili okrem štátnych inštitúcií napríklad i v telovýchove, v Slovenskom filme, Slovenskom národnom divadle,

³⁸ *Práca*, 3, č. 68, 11. 3. 1948, s. 1.

³⁹ Tamže.

v Živene, Matici slovenskej, vo Zväze slovenských novinárov alebo na vysokých školách, kde taktiež nastali rozsiahle čistky.

Na ilustráciu pôsobenia akčných výborov stručne priblížime ich činnosť práve v prostredí slovenských novinárov a v slovenskom vysokom školstve.⁴⁰ Akčný výbor Zväzu slovenských novinárov (ZSN) sa utvoril 27. februára 1948. Jeho predsedom sa stal niekdajší redaktor povstaleckej *Pravdy* Miroslav Hysko. Okrem neho medzi členmi akčného výboru figurovali aj také mená ako Ctibor Štítnický (vlastným menom Tibor Dörner) alebo Juraj Špitzer, ktorý len zopár dní predtým viedol asi 40-člennú partizánsku jednotku s cieľom obsadiť budovu ústredného sekretariátu DS.⁴¹ Títo novinári a okrem nich všetci členovia akčného výboru sa plne postavili za novú vládu K. Gottwalda a odsúdili „*tých slovenských novinárov, ktorí písaním a uverejňovaním článkov proti nášmu ľudovodemokratickému zriadeniu, ďalej zlomyselným osočovaním našich slovanských spojencov úmyselne podrývali poriadok a bezpečnosť v našej republike a kalili náš dobrý pomer k bratským slovanským národom*“⁴². Vyhlásenie možno interpretovať v tom zmysle, že zo ZSN budú vylúčení všetci novinári, ktorí písali kritické články na adresu politiky KSČ a Sovietskeho zväzu, resp. s touto politikou polemizovali. Ďalšie slová vo vyhlásení akčného výboru to jasne potvrdzovali. „*Akčný výbor slovenských novinárov dospel po starostlivom uvažovaní k náhľadu, že nemôže trpieť v radoch slovenských novinárov ani dnes, ani v budúcnosti ľudí, ktorí sa prevínia proti záujmom našej ľudovodemokratickej republiky.*“⁴³ Čistky nenechali na seba dlho čakať a už 3. marca priniesla *Pravda* zoznam 40 novinárov, ktorých akčný výbor ZSN vylúčil zo zväzu, resp. im úplne zakázal novinársku činnosť.⁴⁴ Medzi vylúčenými boli najmä redaktori periodík DS, nechýbali ani jej najvyšší funkcionári J. Lettrich a Matej Josko. Okrem tlačových orgánov DS sa robili čistky aj v Spravodajskej agentúre Slovenska, v Československom rozhlase, *Katolíckych novinách*, *Národných novinách*, vo Zvukovom týždenníku či v *Našom filme*. Z Československého rozhlasu v Bratislave napríklad vylúčili aj Gabriela Rapoša, bývalého vedúceho povstaleckého Slobodného slovenského vysielateľa, s ktorým sa tak Miroslav Hysko, ako aj Ctibor Štítnický (počas SNP redaktor vysielateľa) či J. Špitzer veľmi dobre poznali. Nebol to však len prípad Rapoša a novinárov, podobných osudov by sa dalo nájsť desiatky. Odbojová činnosť počas vojny nehrala po februári veľkú úlohu.

Nová vládna moc potrebovala rýchlo dostať tlač i rozhlas pod kontrolu a tak čistky medzi novinármi mali osobitnú vážnosť. Práve noviny nachádzajúce sa pod kontrolou komunistov boli nástrojom každodenného informovania občanov počas februárovej krízy a plnili agitačno-propagandistické úlohy i v nasledujúcich týždňoch

⁴⁰ Opätovne pôjde o selektívny výber, pretože podobné príklady by sa dali uviesť z rôznych odvetví spoločensko-politického a hospodárskeho života na Slovensku. Čistky medzi novinármi a vo vysokom školstve však boli pomerne obsiahle prezentované v dobovej tlači a práve preto sme zvolili tieto príklady.

⁴¹ PEŠEK, Jan. *Komunistická strana Slovenska. Dejiny politického subjektu I*. Bratislava : Veda 2012, s. 60.

⁴² *Pravda*, 29, č. 50, 29. 2. 1948, s. 2.

⁴³ Tamže.

⁴⁴ *Pravda*, 29, č. 52, 3. 3. 1948, s. 3.

a mesiacoch. Novinári z radov nekomunistických strán v tých dňoch mali nulovú alebo len minimálnu možnosť na nejakú formu reakcie. Po skončení krízy bola ich ďalšia činnosť pre komunistov neprijateľná (pokiaľ sa nepridali na ich stranu) a jednoducho ich z redakcií odstránili. Niektorí novinári z radov DS boli dokonca zatknutí či utiekli do zahraničia. Týkalo sa to redaktorov *Času* Alfréda Engelmana, Karola Makovínyho a Juraja Grossa.⁴⁵ Celkový počet vylúčených novinárov možno za prvý mesiac čistiek rátať na desiatky.

Podobne ako na Slovensku vylučovalo sa aj vo Zväze českých novinárov, odkiaľ bol napríklad vylúčený ako „škodca národného a štátneho celku“ známy český novinár ešte z čias prvej republiky Ferdinand Peroutka, ktorý neskôr emigroval.⁴⁶ V českých krajinách sa prvotné čistky medzi novinármi zrealizovali o niečo skôr ako na Slovensku a padli im za obeť okrem Peroutku ďalší najznámejší novinári z radov lidovcov a národných socialistov. Ich menoslov bol uverejnený v tlači už 27. februára 1948.⁴⁷ Obvinili ich z nepravdivého informovania, skresľovania informácií, urážania Sovietskeho zväzu i ďalších slovanských štátov. Hlavným dôvodom však bol fakt, že všetci vylúčení patrili k odporcom komunistickej strany a proti jej politike dlhodobo písali v tlači. Akčný výbor Zväzu českých novinárov tiež vyzval odbočky zväzu, aby vytvorili akčné výbory, ktoré majú spísať zoznamy všetkých novinárov určených na vylúčenie.

Pôsobenie akčných výborov, pochopiteľne, nemohlo obísť ani vysoké školstvo, v ktorom sa medzi pedagógmi a študentmi uskutočnili čistky. Prvotný impulz na očistu vyšiel z českých krajín, resp. z Prahy, kde sa len zopár dní po skončení vládnej krízy realizovali na Karlovej univerzite kádrové opatrenia. Okrem iných bol odvolaný aj rektor Karel Engliš, pričom ho komunistická tlač označila za zástancu kapitalizmu. Slovenská *Pravda* informovala o očiste na Karlovej univerzite už 29. februára 1948 a v podtitule článku redaktori zdôrazňovali, že „sloboda vedeckého bádania bude zachovaná a rozšírená (...) osobitne sa zdôrazňuje, že pre rozdielny vedecký náhľad nebol a nemôže byť profesor pozbavený funkcie“⁴⁸. Nasledujúci vývoj ukázal, že išlo len o prázdne frázy, ktorých cieľom bolo upokojiť profesorské zbory a študentstvo. Práve iný vedecký náhľad než ten marxistický sa totiž stal jedným z hlavných dôvodov zbavovania funkcií.

Na Slovensku sa 27. februára 1948 utvoril Akčný výbor vysokoškolského študentstva, ktorý vo svojom vyhlásení žiadal prepustenie spiatočníckych profesorov a vylúčenie reakčných študentov zo štúdiá. Vyhlásenie vydal aj Akčný výbor bratislavských vysokoškolákov, ktorý podľa študentského časopisu *Borba* žiadal poštátnenie všetkých nehnuteľností patriacich internátom i školám a urýchlené vydanie nového školského zákona, ktorý mal umožniť pôsobenie pokrokových vedcov na vysokých školách.⁴⁹

⁴⁵ *Národná obroda*, 4, č. 49, 28. 2. 1948, s. 2. J. Grossovi sa podarilo utiecť do Kanady, kde sa pod menom George Gross stal rešpektovaným hokejovým novinárom a bol uvedený do siene slávy NHL.

⁴⁶ *Sloboda*, 3, č. 44, 28. 2. 1948, s. 1.

⁴⁷ *Národná obroda*, 4, č. 48, 27. 2. 1948, s. 2.

⁴⁸ *Pravda*, 29, č. 50, 29. 2. 1948, s. 3.

⁴⁹ *Borba*, 2, č. 11, 10. 3. 1948, s. 2.

Borba tiež priniesla vyjadrenia ďalších študentských akčných výborov, pričom každý jeden žiadal dôslednú očistu od reakčných pedagógov a študentov. Vyhlásenia komunistických a s komunistami sympatizujúcich študentov (iných do akčných výborov nepripustili) boli veľmi radikálne. Postupne akčné výbory vznikali na každej vysokej škole, každej fakulte a dokonca i v internátnych samosprávach. Zastrešoval ich Ústredný akčný výbor SNF slovenských vysokých škôl, ktorý sa ustanovil 3. marca a jeho predsedom sa stal profesor Rudolf Lukáč. Akčné výbory následne začali medzi profesorským zborom a študentmi realizovať preverky a skúmať politickú spoľahlivosť. V praxi to znamenalo, že o ďalšom osude pedagóga mohol spolurozhodovať aj jeho študent, keďže v preverovacích komisiách sedeli okrem spoľahlivých pedagógov i „pokrokoví“ študenti, prípadne zástupcovia odborov. V týchto čistkách prišla o svoje postavenie a miesto slovenská vedecká elita najrôznejších odborov. Stačí spomenúť mená ako Daniel Rapant, Ján Stanislav, Milan Pišút alebo Emanuel Filo. Profesor D. Rapant bol napríklad vylúčený preto, „že svojím účinkovaním v profesorskom zbore a vplyvom na jeho členov znemožňoval zdravý vývin a dobudovanie Filozofickej fakulty“⁵⁰. Vyčítali mu, že v *Historickom zborníku* Matice slovenskej umožnil publikovanie príspevkov pochybného rázu a že neprerušil styky so zahraničnou emigráciou. Podobné charakteristiky sa objavovali pri menách všetkých vylúčených vysokoškolských pedagógov. Vzhľadom na slovenské pomery nás však nemôže prekvapiť, že ešte v júni 1948 sa predseda Ústredného akčného výboru SNF slovenských vysokých škôl R. Lukáč sťažoval na Sekretariáte ÚV KSS, že rozhodnutia akčných výborov doteraz neboli potvrdené Poverenictvom školstva a osvetu, a teda sekretariát by mal posúdiť realizáciu týchto sankcií. Následne sa generálny tajomník ÚV KSS Bašťovanský obrátil na povereníka školstva L. Novomeského, aby sankcie konečne uviedol do života.⁵¹

Napriek tomu, že aj tlač sprvu písala o zachovaní slobody vedeckého bádania a akceptovaní rozdielneho vedeckého pohľadu u pedagógov, už 5. marca priniesla *Pravda* výzvu Akčného výboru Slovenského vysokoškolského študentstva (SVŠ) na očistu v radoch vysokoškolských profesorov. Stalo sa tak na zasadaní Ústredného výboru Zväzu slovenskej mládeže (ÚV ZSM), na ktorom predseda Akčného výboru SVŠ oznámil, že „sa akčný výbor rozhodol zbaviť funkcie a vylúčiť tých vysokoškolákov, ktorí sa previnili proti nášmu ľudovo-demokratickému štátu, a vykonať očistu aj v radoch vysokoškolských profesorov“⁵². Renomovaných pedagógov začali ich študenti a kolegovia obviňovať z nevedeckých a spiatočníckych náhľadov, z nevedeckého svetonáhľadu a pod. Podobne boli hodnotení aj študenti. Akčný výbor urobil očistu dokonca aj na internáte v bratislavskom Horskom parku, kde pozbavil „funkcií v samospráve všetkých reakčných predstaviteľov lettrichovsko-ursínyovských a ľudáckych tendencií a vymenoval novú samosprávu“⁵³. Funkcie pozbavili aj riaditeľa internátu profesora Dionýza Ilkoviča. Pri zakladaní tohto akčného výboru sa angažovala miestna ZO KSS.⁵⁴

⁵⁰ SNA, f. GT – Bašťovanský, šk. č. 2 161, a. j. 280/10, s. 3 – 4. Očista na slovenských vysokých školách.

⁵¹ Tamže, s. 2.

⁵² *Pravda*, 29, č. 54, 5. 3. 1948, s. 3.

⁵³ *Pravda*, 29, č. 51, 2. 3. 1948, s. 2.

⁵⁴ *Borba*, 2, č. 12, 5. 4. 1948, s. 8.

Takzvaní pokrokoví vysokoškoláci sa zapojili aj do činnosti v ZSM a najmä pri konštituovaní zväzu na jednotnú a celonárodnú mládežnícku organizáciu. Už krátko po februári sa začali rušiť jednotlivé mládežnícke zväzy, ktoré sa museli chtiac-nechtiac vliať do jednotného ZSM, ktorý bol pod kontrolou komunistov. Dňa 2. marca 1948 vyzval Akčný výbor SVŠ vysokoškolákov, aby vo svojich internátoch zakladali odbočky ZSM a hromadne do nich vstupovali.⁵⁵ Okamžite vylúčil zo svojich radov nepohodlných členov (často členov DS), pričom niekedy nešlo len o vylúčenie zo SVŠ, ale všeobecne z vysokoškolského štúdia. Akčný výbor SVŠ sa následne stal organickou súčasťou ZSM. Dňa 16. marca 1948 bol SVŠ oficiálne rozpustený a vzniklo Ústredie vysokoškolských odborov ZSM, čím sa vysokoškoláci už úplne dostali pod kontrolu komunistov. Pre zaujímavosť uvedieme, že toto ústredie sa podieľalo na zabratí tzv. hodinových hotelov a podnikov pochybnej povesti, ktorých budovy „*odteraz budú slúžiť mládeži ako stánky kultúry a oddychu*“⁵⁶.

Ako napísal historik Michal Barnovský, „*hviezdnym obdobím akčných výborov boli 2 – 3 mesiace po februárovom prevrate 1948, keď prebiehala očistná akcia*“⁵⁷. Toto tvrdenie dokladá i výskum dobovej tlače. Denníky prinášali informácie o vzniku a pôsobení akčných výborov najintenzívnejšie od prelomu februára a marca do polovice apríla 1948. Hoci to boli väčšinou stručné správy, možno sa z nich dozvedieť aspoň základné informácie o priebehu očisty v rôznych regiónoch Slovenska a v najrôznejších inštitúciách. Akčné výbory NF s dominantným zastúpením komunistov alebo ich sympatizantov sa významnou mierou podieľali na preberaní moci od hora až dolu. Čistky na Slovensku sa uskutočnili v politických orgánoch (SNR, povereníctva, národné výbory), ako aj v hospodárstve, školstve, armáde, bezpečnosti, záujmových organizáciách a v spolkoch. Činnosť akčných výborov na Slovensku koordinoval a usmerňoval predovšetkým Sekretariát ÚV KSS, na čom sa uznieslo zasadnutie Predsedníctva ÚV KSS dňa 1. marca 1948.⁵⁸ Vedenie komunistickej strany dohliadalo aj na prácu akčných výborov v závodoch a podnikoch.⁵⁹ „Vyakčnení“ občania boli postihnutí rôznymi spôsobmi. Buď boli preradení na iné, menej významné miesto, pozbavení svojich funkcií a umiestnení do výroby, alebo penzionovaní, či prepustení zo zamestnania. Tieto opatrenia sa týkali zamestnancov v závodoch a rôznych inštitúciách. Pri funkciách politického alebo spolkového charakteru znamenalo „vyakčnenie“ zákaz politickej a spolkowej činnosti. Na podobné opatrenia stačilo obvinenie, že dotýčny zamestnanec alebo funkcionár nemá kladný vzťah k ľudovo-demokratickému zriadeniu. V prvom rade však bola očista zameraná proti funkcionárom nekomunistických politických strán a ich členom, ktorí boli známi svojím negatívnym postojom k politike komunistickej strany a nový režim mohli potenciálne ohroziť. Preto sa očista zrealizovala pomerne rýchlo aj medzi vyššie spomínanými novinármi.

⁵⁵ *Borba*, 2, č. 11, 10. 3. 1948, s. 2.

⁵⁶ *Národná obroda*, 4, č. 67, 20. 3. 1948, s. 1.

⁵⁷ BARNOVSKÝ, *Akčné výbory*, s. 452.

⁵⁸ SNA, f. ÚV KSS – Predsedníctvo, šk. č. 789, Zasadanie PÚV KSS zo dňa 1. 3. 1948.

⁵⁹ Tamže.

Všetky opatrenia akčných výborov boli legalizované až dodatočne, 21. júla 1948 zákonom číslo 213/1948 Zb. o úprave niektorých pomerov na ochranu verejných záujmov (v Ústave 9. mája sa o akčných výboroch nehovorilo). Zákon stanovil, že všetky opatrenia akčných výborov odo dňa 20. februára 1948, „ktoré smerovali k ochrane alebo k zabezpečeniu ľudovodemokratického zriadenia alebo k očiste verejného života, sú po právu, a to i v tých prípadoch, v ktorých by inak neboli v súlade s príslušnými predpismi“⁶⁰. Zákon pripúšťal opätovné preverovanie jednotlivých prípadov, ak o to postihnutí občania požiadajú. Revízia sa potom realizovala prostredníctvom ÚAV SNF, pri ktorom od jesene 1948 pracovala očistná odvolacia komisia. Tá však vyhovelá a pôvodné rozhodnutie príslušného akčného výboru zmenila len v niektorých málo prípadoch. Na jeseň 1948 však vypukla nová vlna čistiek, čo súviselo s medzinárodnopolitickou situáciou po vyhlásení rezolúcie Informbyra. Týkalo sa to napríklad i vysokých škôl, kde sa v akademickom roku 1948/1949 uskutočnila nová očista, dobovou terminológiou nazvaná demokratizácia vysokých škôl. Súhrnný počet občanov postihnutých pofebruárovou očistou na Slovensku sa odhaduje na 35- až 40-tisíc.⁶¹

THE PURGES IN SLOVAKIA AFTER FEBRUARY 1948 AND THE ACTIVITIES OF THE ACTION COMMITTEES IN THE CONTEMPORARY PRESS

Tomáš Černák

This paper provides a perspective on the activities of the action committees on Slovak territory during the first days and weeks after the 1948 Czechoslovak coup d'état, which meant a final takeover of power by the Czechoslovak communist party in the Czechoslovak republic. The action committees that were in the hands of the communist party became tools for purges from top to bottom, and they took part in the removal of actual and potential enemies of the new regime. The action committees followed a twofold structure: territorial and departmental-institutional. Territorial action committees – municipal, district and regional (as of 1949) were directed by the Central Action Committee of the Slovak National front. The authority for action committees in industrial plants, central bureaus, cultural institutions, civil political parties, and social organizations was limited to a specific division, plant or organization. Communists had a majority representation in all action committees, except in several associations, and non-communist parties.

⁶⁰ Celé znenie zákona je dostupné napríklad na internetovej stránke http://www.totalita.cz/txt/txt_zakon_1948-213.pdf, [10.6. 2013]. Pod zákon sa okrem iných štátnych predstaviteľov podpísal i V. Šrobár.

⁶¹ BARNOVSKÝ, Michal. Preberanie moci a pofebruárová očista 1948. In BARNOVSKÝ Michal (ed.) *Od diktatúry k diktatúre*. Bratislava : Veda 1995, s. 94. Autor do tohto počtu nezahrnul občanov, ktorí prišli o svoj majetok v dôsledku znárodnenia alebo realizácie pozemkovej reformy.

The author endeavours in this paper to clarify their initial actions by discussing the contemporary press, which on its pages brought forward information about the action committees' inception and activities. The author focuses on the press of both the communist and the non-communist political parties. This contribution also puts forward a view on the course of cleansing among Slovak journalists and in Slovak higher education, which were areas quite widely reflected in the contemporary press. In total the purge affected approximately 35,000 to 40,000 citizens in Slovakia.

PhDr. Tomáš Černák, Historický ústav SAV, P. O. Box 198, Klemensova 19, 844 99 Bratislava